

B I R Á L A T O K

A R A G O N

Ha egyetlen szóval kellene jellemezni Aragon egyéni színét a mai francia irodalomban, azt írnam: a fiatalság. Aragon közelebb jár a negyvenhez, mint a harminchoz, művészete azonban csupa ujság és meglepetés, egyénisége csupa elevenség, hetykeség és érzékiség: maga a szikrázó alkotókedv. Írásai olyan benyomást keltenek, mint egy erejét pazarló, fiatal atléta valószínűtlen teljesítményei, aki tulszárnyalja az emberi test lehetőségeiről alkotott renyhe elképzeléseinket. Igen, Aragon tehetsége csupa erőmutogatás, mozgékonytság és támadókedv, mint maga az ifjuság. És ifjuságának titka: egész lényének kicsattanó, ellentállhatatlan költőisége. Mert Aragon elsősorban költő, költő és megint csak költő. Bár fölényes biztonsággal kezeli a legkülönbözőbb formákat, a multban is inkább a költői próza áradó szabadságában érte el tehetsége teljét. A szürréalista Aragon igazi műfaja a költői próza volt, az a költői próza, amelynek a francia irodalomban *Laotréamont* és *Rimbaud*, ez a két vadzseni a barrikádharcosa. Ebben a költői prózában szabadon csapong az új szépségekre, az új kifejezésre éhes képzelet és rettentő látomásokat tereget ki az önmagából kikelt kamaszi lángelme. A költői kövezetfeltépők, lázadók, robbantók és félőrült feltalálók kedvence műfaja hites örökségként a szürréalistákra szállt. S ők (és különösen Aragon) átvették nemcsak a minden merészségre feljogosító formát, hanem az előharcosok kihívó gögjét, kiáltványyszerű hangját és az egyetemes lázadás szellemét. A háboru utáni Európában vagyunk, a szellemi élet hisztérikusan rendezetlen s a költői fiatalság keserű kiábrándultsággal, lázadó nyerseséggel és több kevesebb szerencsével igyekszik utat törni magának az irodalom háborus hegyomlásában. Aragon tehetsége csakhamar aranya bukkan a költői sziklarobbantás vad kötörmelékei közt. Felszínre hozza tehetségének legerősebb oldalát: a köznapi csodák költesztét. A hétköznapiak, a megszokottak, a közönségesnek megéjtő csodaszerűségét kifogyhatatlan költői leleménnyel varázsolja érzékeinkbe. Ő a szürréalizmus realistája.

Egyébként ez a törekvés az avangardista mozgalmakban általános volt. Az avangard művészetek, különösen a festészet és a fényképezés, fáradhatatlan munkát fejtettek ki, hogy a köznapi tárgyak szemléletében eltompult érzékünket új látásra, új megismerésre ösztönözzék és kikényszerítsék a szépség korszerű reformját. Aragon a rászületett tehetség otthonosságával és egy költő-detektív szemfülességével mozog ezen a területen. A *Paysan de Paris* egy párisi költőcsavargó felfedezéseinek naplója, a köznapi csodák cím- és lakjegyzéke. Minden szigorúan valóságos és hiteles

ebben a könyvben: Az egykori Passage de l'Opera, a bisztrók, találkaszállók, borbélyműhelyek, közfürdők, nyilvánosházak, cégtáblák, étlapok, hirdetések és ujságcikkek — s mégis az egész csodaszzerű és költői fényben csillog. Ez a különös városlakó paraszt a maga üde, kíváncsi érzékeivel és szízi-vad képzeletével sohasem sejtett csodákat művel. A tárgyak, amiket megérint kivirágzanak az ujja alatt; a világ, amit felfedez, a hasonlatok és metaforák színes könnyedségével pattan ki a szemünk előtt. Az élet maga is költészetté válik... *C'est á la poésie que tend l'homme*: Az ember a költészetre törekszik, — hirdeti a Paysan de Paris. Az ember a valóság legszemélyesebb átélésére, az élet legbensőbb megközelítésére vágyik. És ennek nincs más módja, mint a költői delirium. „A költészet helyett a paradicsomot választják“, — mondja a hívők-ről. — „Izlés dolga“. A csodálatos, az álom, a paradicsom, a költészet, — megannyi káprázata az élet teljességének. Ő a költészetet választja. A hétköznapi detektívje az élet teljessége után sóvárog. Mintha Rimbaud szívbehasító kiáltását hallanók: *La vraie vie est absente*: az igazi élet távol van...

A Paysan de Paris kulcsműve Aragon tehetségének. Szeszélyes leltára, boszorkányos monográfiája Párizs hétköznapi csodáinak s ugyanakkor a csillapíthatatlan életvágy költeménye, sovárgás a mélyebb valóság, az élet teljességének üdve után. Tehetségének elemei ebbe a műbe vannak bezárva, tömören, mint egy formulába.

*

Sokféleképpen magyarázták Aragon szakítását a szürréalizmussal. A szakítás elvi okait ő maga is feltárta. Ugy látta, hogy a szürréalisták lázadása hatástalan, módszerük alkalmatlan a társadalmi valóság megragadására, — ezért a szociális fegyverhez, a realizmushoz pártolt. A társadalmi belátások hatásosabb cselekvésre sarkalták s a gondolat férfiassága új harcot parancsolt: megváltoztatni az emberek életét.

Bizonyos, hogy a társadalmi belátások jelentős szerepet játszottak átpártolásában, de aligha váltották ki alkotó izgalmát. Igen gyakori, hogy az elvi belátást nem követi semminő alkotó gerjedelem. Belátás és alkotókedv nem mindig képes összelepedni. Aragon viszont realista hitvallása óta kétségtelenül a nagy alkotás korszakába lépett. A belátás csodája? Nem. Inkább a tehetségé. Az új társadalmi belátásokkal egyidőben a tehetség kohója az epika súlyos ércét olvasztotta ki. A szürréalizmus az epikában tehetetlennek bizonyult. Aragon forrongó képességei viszont a regény széles öntőformáiba kíváncsoztak. A regény nagybárá mérnöki műfaj, az építés, a tudatosság, a megfigyelés műfaja. És Aragon felgyülemlett realista kedve úgy szabadult rá a regényre, mint a szenvedélyes vadász a szűz vadászterületre.

Aragonnak kedveztek a műfajok viszonyának termékeny eltolódásai is. A költészet tavaszi áradása kiöntött a próza területeire és új termékenységgel ajándékozta meg a szikkadt rögöket. „A

költői szürréalizmus beleömlik a prózába, — olvassuk Albert *Thibaudet* Irodalomtörténetében. — A próza és a költészet között mind bőségesebb az átszivárgás. A költészet főképp a regényt árasztja el. A francia próza sohasem volt oly költői, mint napjainkban. Aragon is átviszi a regénybe költői stílusának minden nyugtalanító szépségét.

A Párisi Paraszttól egyenes a vonal a *Bázeli harangok*-ig, az *Uri negyed*-ig. A tehetség és részben önéletrajz vonala. „Ez a könyv... — írja Aragon az *Uri negyed* utószavában — része egy hosszú tanuvallomásnak, amelyet életutamról teszek...” Az *Uri negyed* ifju hőse, Armand Barbentane vallási buzgalmának és kiábrándulásának, majd párizsi bolyongásainak bensőséges és együttérző előadása önéletrajzot sejtet. A *Bázeli harangok* bérautós *Illiasának* mozgalmas jeleneteiben, Armand lázas éjszakai bolyongásaiban, a párisi éjszaka éles vagy hallucináló képeiben a *Paysan* legjobb oldalainak ihletét érezzük.

Le Monde Réel: (a valódi világ) ezt a nehezen lefordítható, kissé elméleti címet viseli Aragon regénysorozata. Mint amolyan „work in progress“, szemünk előtt készülő mű, a *Monde Réel* sok tekintetben várakozásra kényszeríti a bírálót. Kompozíciója még áttekinthetetlen, szeszélyes, — minden betetőzésre vár. De epikai stílusa már kibontakozik. Képgazdag, színes érzéki stílus ez: csupa életkedv és változatosság a mű vérkeringése. Fejezetről fejezetre megújuló lendülete úgy hajtja maga előtt az epikai anyagot, mint a szél a kifeszített vitorlát.

A *Monde Réel* első két kötetéből a világháborúba rohanó francia társadalom zsiromgó képei ömlenek elő. Külsőre még minden teljes fényben és pompában áll, de a nagyvállalkozók számításaiiban, a hadseregek készülődéseiben, a törvényhozás sietségében s a tömegek nyugtalanságában már az örvény közelségét érezzük. Az író kimeríthetetlen változatossággal eleveníti fel a háború előtti élet ismerős jeleneteit. Különösen a politikai és üzleti élet mozgalmas rajzában remekel. Az üzlet, az államokat és népeket behálózó üzlet s a világ sorsával játszó politika civilizált szörnyként lélegzik ebben a regényben. Az üzlet és a politika, az ujkor e nagyhatalmai irányítják itt az egyesek és a tömegek sorsát, akik győznek, vagy elbuknak, csálnak vagy megcsalatoznak. „A politika a modern végzet” — mondotta Napoleon. Kevés modern írónál érezzük oly meggyőzően e kijelentést, mint Aragonnál.

Vajjon szörnyek, hősök vagy gépek-e azok, akik az üzlet és a politika hatalmait kormányozzák? Korántsem. Emberek azok, nagyon is emberek, csakis emberek. Itt van például *Joseph Quesnel* alakja az *Uri negyed*ben. Ez a *Quesnel* nem pusztá megismerősítője valami erőnek vagy szenvedélynek, a tökének vagy a nyereszkedési vágynak, hanem eleven, teljes, irigylésre- és sajnálatra méltó ember. Miközben párizsi irodájából balkáni háborús üzleteit irányítja, megéli az öregedés, az öregedő férfi tragédiáját. Ez a *Quesnel Baudelairet* olvas, képeket gyűjt, zenéért rajong... s köz-

ben háborúkat szit. A társadalom fonáksága kiforgatja az embereket önmagukból és elidegeníti akaratukat. „Kétlelkű emberek vagyunk“, — fakad fel valakiből a fájdalmas vallomás. Az ember társadalmi elidegenedésének tragédiája szivszorító valóságában jelenik meg Aragon regényeiben.

A romladozó és lélekrontó világból kevesen menekülnek meg. Két ifju ember, a Baseli harangok Chatherineje s az Uri negyed Armandja mégis kiküzdí lelki függetlenségét és megtalálta a helyét a tulsó oldalon, a készülő világ oldalán. Az író egyenesen a szakszervezeti ház küszöbére rakja le mindkettőjüket. Néha az az érzésünk, hogy sietteti hősei gondolatait és döntését. Ha vérmérséklete elragadja gyakran szónoki és elébe vág a cselekménynek. De ez a vérmérséklet pezsgéssel és lendülettel tölti meg a regény minden zugát és eláraszt egy szebb, szabadabb és teljesebb élet ragyogó vágyképeivel. (*Kuthy Sándor*)

A SZÜRREALIZMUS korántsem mult ki a kísérleti irodalmak eltűnésével. Csoportosulásai ma is adottak minden európai irodalomban. S ahol csoportosulásaik hiányzanak — mint a magyar irodalomban — ott egyes írónál érvényesül a költői vagy epikai technikában.

Mi a szürrealizmus? A válasz irodalmi elmélete és gyakorlata ismeretében fejthető fel.

A szürrealisták állítólagos irodalmi „forradalma“ valójában irracionalista propaganda, mely csupán freudista jellege által különbözik az irracionális többi válfajaitól. A szürrealizmus célja: a költészet és az emberiség számára meghódítani az öntudat mélységeit, amikhez hasonlítva az ész „szegényes“ és „sekély“. E mélységek vakító csillogása — szerintük — főként az álomban jelenik meg. „Az álmok átírása“, a gondolatoknak az intelligenciá ellenőrzése nélkül való kifejezése“, a „lelki autonomizmus“, az „intelligencia passzív élete“, — ezek azok a jelzavak, melyekkel a szürrealizmus az „öntudat alsóbb rétegeinek“ az ész uralma ellen való „lázasát“ vezetik. A szürrealisták néha kihívóan a polgári intelligenciát emlegetik s radikalizmusuk olyan fékezhetetlen, hogy egy lendülettel átugorják a történelmi átmenet fázisát és egyenesen az osztály nélküli társadalomba készünek bevonulni. Mint orthodox vezérük, *André Berton* mondja: az ő feladatuk a tudatalatti lelanceit erőinek felszabadítása, mert enélkül a felszabadítás nélkül a harmónikus embernek, az osztály nélküli társadalom egyéniségének megszületése lehetetlen.

Esztelenség lenne tagadni az intuició szerepét a művészi alkotásban. Az „önmozgás“, a „spontán fejlődés“ formulái az alkotás helyes megértésének egyedüli helyes útjára utalnak. A költői alkotás elentéték dialektikus egysége. A szürrealizmus elmélete és gyakorlata viszont lerombolja ezt a dialektikus egységet, amikor az egyik pólus „lázasát“ kijártsza a másik „megszüntetésére“. A forradalminál forradalmibb szürrealizmus áthelyezi a társadalmi elemeket a lelki kérdések területére és ezzel a meghamisítással torzképét adja azoknak.

A szürrealizmus visszavonul az „álom logikájába“, az alkotás folyamatában gépiesen felépő képzettársításokkal bibelődik és azt hiszi, hogy ezzel valami egészen új költői hangszert talált fel, amelyen nem csak gyakorolni, hanem mindjárt rögtönözni és művészkedni is kezd. Ugy